

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОТИВНОЇ НЕВЕРБАЛІСТИКИ В АНГЛОМОВНИХ СЛОВНИКАХ І ТЕКСТАХ

КОЛЕГАЄВА І. М.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Стаття присвячена вивченню проблеми вербалізації емотивних жестових кінем у системі англійської мови та в англomовному художньому тексті.

Ключові слова: вербалізація емотивної комунікації, жестові кінеми, мовні вербалізовані кінеми, мовленнєві вербалізовані кінеми.

Статья посвящена изучению проблемы вербализации эмотивных жестовых кинем в системе английского языка и в англоязычном художественном тексте.

Ключевые слова: вербализация эмотивной коммуникации, жестовые кинемы, языковые вербализованные кинемы, речевые вербализованные кинемы.

The article deals with the problem of verbalization of emotive gesture kinemes in the English language and belles-lettres text.

Key words: verbalization of emotive communication, gesture kinemes, language verbalized kinemes, speech verbalized kinemes.

Очевидним трюїзмом є твердження про те, що світ емоцій – це неосяжний феномен, багатогранний і багатовимірний. Його вичерпне й остаточне пізнання навряд чи можливе. Його “відбиття у дзеркалі когніції” – це насправді відбиття у безлічі “когнітивних дзеркалець”, різного розміру і конфігурації. Кожне із таких “дзеркалець” відбиває одну із багатьох граней світу емоцій, а разом вони складають мозаїчне панно пізнаваного об’єкта.

Запропонована нижче студія – це спроба зазирнути в одне із чисельних когнітивних дзеркалець, а саме у те, яке відбиває емотивну невербалістику, зокрема жестові прояви емотивного стану людини. Спочатку окреслимо наше трактування емотивної невербалістики, на якому базуються наступні спостереження й міркування.

По-перше, емотивна невербалістика розглядається винятково у *комунікативному* вимірі, тобто вивчаються прояви емоцій, що не є “річчю в собі”, а передусім націлені на інформування іншого. Таким чином, варто говорити про адресантно-адресатні стосунки між експерієнцером емоції (адресантом) і об’єктом інформування про неї (адресатом). Як свого часу писав О. Дюкро, “міжсуб’єктні стосунки не зводяться до комунікації <...> як винятково обміну знаннями, вони втілюють величезне розмаїття стосунків між людьми” [9, с. 4]. Додамо, що ці стосунки є дуже часто емоційно забарвленими, такими, що виплескуються у вигляді жестів.

По-друге, розглядувана в даному дослідженні емотивна невербалістика обмежена винятково *кінематичними*, а саме: *жестовими* проявами емоцій, отже, просодична, мімічна невербалістика наразі залишається поза нашою увагою.

По-третє, і це є найважливішим, нас цікавить *вербалізація* цього невербального комунікативного феномену, адже будь-яка кінема, емотивна в тому числі, є знаковим жестом, рухом певної частини людського тіла задля вираження певного змісту. Якщо жестовий рух є виразом емотивного стану людини, перед нами емотивна кінема – *невербальний* феномен, сприйняття якого можливе лише у безпосередньому *face-to-face* спілкуванні через зоровий, іноді тактильний канали. У разі опосередкованого спілкування, позбавленого *face-to-face* контакту, кінематична невербалістика вилучається із арсеналу засобів комунікації. Саме

тут у нагоді стає вторинний семіозис, вербальне означування в даному разі невербальних знаків [про це див.: 2]. Під вербальним, тобто мовним означуванням “варто розуміти надання певній мовній одиниці <...> певного змісту, який усвідомлюється всіма членами мовного колективу як такий, що закріплений за нею і є притаманним її (мовній одиниці – І. К.) значенням” [7, с. 19].

Кінематична невербалістика (емотивна в тому числі), будучи пропущена крізь ономасіологічну процедуру ословлення, відновлює свої “комунікативні права” і збагачує свої комунікативні потенції за рахунок експансії у раніше недоступні для неї царини опосередкованого спілкування, зокрема письмового, літературного.

Вочевидь появі словесного, вербального означення емотивної кінеми передують фаза когнітивної обробки інформації щодо кінематичного руху (що, як і для чого рухається). У цій фазі відбувається сортування характеристик кінеми на ті, що варті експлікації як ономасіологічно важливі, і такі, що цього не вартують, а отже, залишаються поза межами ономасіологічного процесу. Як справедливо зауважує М. В. Піменова, “когнітивна лінгвістика досліджує не світ, а загальні <...> знання про світ, відображенні в мові етносу <...>, чи то знання повсякденні, чи то наукові” [4, с. 95].

Виходячи з вищесказаного, формулюємо мету нашої наукової розвідки.

З одного боку, мета полягає у висвітленні когнітивно-ономасіологічної процедури ословлення емотивно забарвлених жестів. Результат такого ословлення фіксується лексикографічними джерелами у вигляді мовних вербалізованих кінем, тобто слів чи словосполучень, які називають жести, рухи людського тіла, зумовлені емотивним станом людини і націлені на інформування когось про цей стан.

З іншого боку, метою розвідки є встановлення певних дискурсивних закономірностей мовленнєвої експлікації емоційної кінематичної (жестової) поведінки людини-комуніканта, який є персонажем літературного художнього твору.

Матеріалом дослідження слугували англомовні словники і тексти художньої літератури.

Когнітивно-ономасіологічний аспект вивчення емотивно-забарвлених вербалізованих кінем полягає у виділенні саме емотивної складової їх сигніфікату. Останній завжди є сукупністю трьох семантичних вузлів: **що** рухається, **як** рухається і **для чого/чому** рухається.

До прикладу, мовна вербалізована кінема *to thumb one's nose* позначає жест, для виконання якого людина (експерієнцер емоції і адресант кінеми) приставляє великий палець руки до свого носа, помахуючи рештою пальців у повітрі, ці рухи мають на меті “висловити” зневагу і презирство до адресата кінеми. Словникова дефініція експлікує всі три сигніфікативні вузли лексичної одиниці *to thumb one's nose = to express scorn and derision by placing one's thumb on the nose and wiggling the fingers: що рухається – thumb, fingers, як рухається = place on the nose, wiggle, для чого – to express scorn and derision*.

Іноді той чи інший сигніфікативний вузол перебуває в імплікаціоналі лексичного значення вербалізованої кінеми. Це означає, що він не експлікується в дефініції, але витягується із ментального лексикону мовця завдяки асоціативним зв'язкам з наявними, експлікованими семами. Наприклад, вербалізована кінема *to caress (necnuti)* дефінується так: *to gently touch someone in a way that shows you love them*. Із трьох сигніфікативних вузлів експліковані два, а саме: **для чого** – *to show you love them (щоб виразити любов)*, а також **як рухається** – *gently touch (ніжно торкатись)*. Другий сигніфікативний вузол імплікує третій: **що рухається** – *рука*, адже дієслово *touch (торкатись)* тлумачиться як “*рух рукою*”. За словами М. В. Нікітіна, “ознаки не існують окремо, вони пов'язані різноманітними зв'язками і залежностями. В силу цього одні ознаки примушують замислитися над іншими <...>. Сукупність таких імплікованих ознак утворюють імплікаціонал лексичного значення” [3, с. 110].

Частіше за все у вербалізованих емотивних кінемах сигніфікативний вузол “для чого/чому рухається” є тим квантом інформації, що, на думку мовного колективу, має бути експлікованим. Див., приклади:

to embrace = *to clasp or hold to oneself with the arms as s display of affection* (обійми – це прояв приязні);

to shake smb = *to hold smb by their shoulders and push and pull them roughly esp. when you are angry with them* (трясти за плечі – це прояв гніву);

to beat one's breast = *to show that you are upset* (бити себе в груди на знак розпуки);

to drub = *to stamp one's feet because you are angry* (тупати ногами, бо ви сердиті).

Окремої уваги заслуговують вербалізовані емотивні кінеми, які з певних причин не містять експлікації сигніфікативного вузла “для чого/чому рухається”. Це відбувається, зокрема, у тому разі, коли емотивна складова жестової поведінки самоочевидна, оскільки закорінена у соціальних практиках взаємодії людей. Так, наприклад, існує чимала група так званих контактних кінем, тобто жестів, виконуючи які, адресант кінеми торкається адресата. Певна група цих кінем – це різкі, агресивні рухи: *to bang smb*; *to clout smb*; *to crown smb*; *to hit smb*; *to plug smb*; *to strike smb*; *to tip smb*. Дефініції цих вербалізованих кінем експлікують сигніфікативний вузол “що рухається” (рука, долоня, кулак) та вузол “як рухається” (рвучко, сильно, стрімко). Усі зазначені кінеми є різновидами ударів. Те, що удар є проявом агресії, гніву однієї людини стосовно іншої, є фактом загальнолюдської поведінки, незалежно від цивілізаційних норм і приписів. Таким чином, експлікація негативної емоційної налаштованості адресанта кінеми до її адресата не потребує окремого пояснення, і відповідний квант інформації відходить в ономасіологічну тінь, не висвітлюється ані в назві кінеми, ані в її дефініції.

Ще однією причиною ономасіологічного “замовлення” емотивної складової кінематичної поведінки людини слугує наявність у загальнолюдській картині світу прототипної опозиції верх-добре/низ-погано. Відповідно, кінеми, виконання яких диференційовано по вертикалі, забарвлені аналогічно. Жестові рухи вгору читаються як прояви позитивних емоцій:

to tilt = *to move one's head/chin upward* (підняти голову/підборіддя);

to toss one's hat up (кидати капелюх у повітря);

to carry one's head high (високо нести голову).

Жести, спрямовані донизу, навпаки, свідчать про пригнічення, сум, покору:

to hunch/slouch one's shoulders (згорбитись, зсутулити плечі);

to stand head down (стояти, опустивши голову);

to drop one's head (повісити голову).

Протилежність емотивної забарвленості кожної із двох груп вербалізованих кінем входить у картину світу будь-якого етносу, англомовного в тому числі, і з цієї причини експлікація відповідного кванту інформації при вербалізації таких кінем є надлишковою з точки зору ономасіологічної доцільності.

Емотивна невербалістика, стаючи об'єктом ословлення, отримує системно закріплену вербальну форму: жестові рухи людського тіла позначаються мовними одиницями, зокрема вербалізованими кінемами, включаються до словникового складу мови і отримують лексикографічну рестрацію, що передбачає їх дефініційний опис.

За нашими даними, вокабуляр сучасної англійської мови налічує близько двох з половиною сотень вербалізованих кінем, орієнтовно чверть із них позначають емотивно забарвлені жести. Дефініційна частина їх лексикографічних статей містить інформацію про емоційний стан людини-виконавця кінеми. Відсутність такої інформації у словниковому тлумаченні спричинена її ономасіологічною “надлишковістю”, тобто певний жест є загальноприйнятим проявом певної емоції (обійми – приязнь, стусани – неприязнь) адресанта до адресата жестового спілкування.

Таким є стан справ із мовними засобами вербалізації емотивних кінем. Подивимось, яким він є із мовленнєвими засобами.

Доцільність такого різнобічного вивчення явища вербалізованої кінеми полягає у неоднаковій ролі колективного й індивідуального суб'єктів номінації. В. Б. Борботько, наприклад, стверджує, що "соціум скоріше грає консервативну роль, він встановлює мовні значимості і стежить за дотриманням правил їх використання. Творчий же момент іде від індивіда" (курсив автора) [1, с. 25]. Від себе додамо, що "індивідом" у даному разі є письменник, автор літературного твору, а сам твір потрактуємо як "текст, що є предметом розгляду в семіотиці, науці про будову і функціонування різних знакових систем, які зберігають і передають інформацію" [8, с. 83].

У художній прозі вербалізація кінематичної поведінки персонажа спрямована, по-перше, на "візуалізацію" зображуваної ситуації, а, по-друге, на акцентування психологічних нюансів персонажної взаємодії. При цьому письменник може послугуватись:

а) мовними вербалізованими кінемами: *she nodded* (вона кивнула);

б) мовними вербалізованими кінемами, що розгортаються за рахунок додавання емоційних кваліфікаторів: *she nodded miserably/soberly/solemnly/defiantly* (вона кивнула нещасно/суворо/похмуро/зухвало);

в) okazіонально створеними мовленнєвими одиницями: *she inclined her head in respect* (вона схилила голову на знак поваги); *she inclined her grave head* (вона сумно схилила голову, букв. – схилила сумну голову).

Невербальний об'єкт – кінема – вербалізується в художньому мовленні значно ширшим асортиментом словесних одиниць, аніж це пропонує мовна система. Наприклад, такий жест привітання, як рукостискання, є референтом узуальної мовної вербалізованої кінеми *to shake hands*. Але задля точного і психологічно ефективного зображення цієї кінематичної взаємодії персонажів письменник вдається до створення okazіональної вербалізованої кінеми: *to place within the palm the tips of one's fingers and quickly withdraw them*. Вочевидь, емоційний "градус" такого привітання унаочнюється для читача через детальну дескрипцію жесту: адресант кінеми на мить вкладає кінчики пальців у долоню адресата і швидко висмикує їх назад. Зовсім інша психологічна картина міжперсонажних стосунків вимальовується завдяки мовленнєвій вербалізованій кінемі *to outgrip smb* (під час рукостискання адресант намагається проявити більшу фізичну силу, ніж партнер по жестовій взаємодії).

Емотивна складова міжперсональної жестової комунікації є дуже важливою характеристикою, яка вартує ономасіологічного висвітлення та акцентування. Наприклад, обираючи мовну вербалізовану кінему *to shake head* (хитати головою) із латентною семою 'негативне ставлення адресанта до партнера по комунікації або його пропозиції', письменник частіше за все підсилює й уточнює негативний заряд кінеми: *to shake a scornful head* (букв. – похитати глузливою головою), *to shake head sorrowfully/sadly/mournfully* (букв. – похитати головою скорботно/сумно/похмуро).

Емоційно нейтральна кінема *to gesture, to gesticulate*, вербалізуючись у художньому мовленні, частіше за все уточнюється за рахунок експлікації сигніфікативного вузла "для чого/чому рухається": *a hopeless/nervous gesture* (безнадійний/нервовий жест); *a gesture of dismay/anger/affection* (жест відчаю/гніву/приязні). При цьому сигніфікативний вузол "як рухається" може залишатись нерозгорнутим, у цьому разі читач домислює, як саме жестикулює персонаж для вираження відповідної емоції. Але можливі випадки, коли для більшої наочності зображуваної комунікації автор розгортає кілька сигніфікативних вузлів вербалізованої кінеми. Наприклад:

"You are not afraid any longer, are you?"

She made a fluttering gesture with her fingers to show disgust.

"Oh, sure, I can't help it" [14, p. 404].

Читача поінформують про те, “що рухається” (пальці), “як вони рухаються” (тріпочуть) і “для чого” (щоб показати відразу).

As they passed under a streetlight, Atticus reached out and massaged Jem's hair, his one gesture of affection [11, p. 166].

Жест *massaged her hair* є проявом любові батька до доньки (*his gesture of affection*). Відтворюючи цю сцену, письменник змальовує всі три складові жестової комунікації “що, як і чому рухається”. При цьому два сигніфікативні вузли (як і чому) вербалізовані експліцитно, а один вузол (що рухається) імплікується дієсловами *reach out, massage*. Це рухи рукою.

Кінема “знизувати плечима” має широкий спектр можливих реалізацій сигніфікативного вузла “для чого/чому рухається”. Цікавими є випадки метонімічного зсуву характеристики емоційного стану з експерієнцера емоції на саму кінему або на частину тіла, яка рухається під час кінематичної дії:

“Gerald's cancer was syphilis”.

She paused and gave a rueful shrug [12, p. 279] (букв. – сумне знизування плечима);

Richard shrugged an amused shoulder [13, p. 188] (букв. – низав радісно здивованим плечем).

Як було сказано на початку цієї розвідки, емотивна невербалістика розглядається нами винятково у комунікативному вимірі, у межах адресантно-адресатних дій зображуваних у творі літературних персонажів. Вищенаведені приклади вже засвідчили, що, виконуючи кінематичний рух, експерієнцер емоції адресує цей рух партнеру по комунікації, нерідко обходячись без вербальних реплік і обмежуючи свою участь у діалозі лише кінемою:

“Your sister has some lovely things, doesn't she?”

Goldie lifted her shoulder deprecatingly [10, p. 253].

У відповідь на запитання співрозмовника героїня лише зневажливо знижує плечем. З точки зору психолінгвістики, персонаж у такій діалогічній єдності є “реципієнтом, що вступає у взаємодію з певною знаковою продукцією” [6, с. 6], тобто з кінематичною реплікою.

Кінематична репліка персонажа може бути реплікою-реакцією в діалогічній єдності, але може бути і реплікою-стимулом, на яку лунає вербальна реакція співрозмовника:

“Don't shrug your shoulders like that. Don't be so indifferent” [15, p. 184].

Героїня благає коханого чоловіка не знизувати плечима, не бути таким байдужим. Тут жестова кінема персонажа є комунікативною дією, що вплетена у спілкування із іншим персонажем. У такому разі спостерігаємо, як “немовленнева діяльність відправника повідомлення <...> сполучається із мовленнєвою дією адресата повідомлення” [5, с. 17].

Наші спостереження над вербалізацією емотивної невербалістики, зокрема емотивної кінематичної поведінки зображених у художній прозі персонажів, дають змогу констатувати, що кінематична комунікація є важливою складовою створюваного письменником світу. Спілкування персонажів є сплетінням різносустратних реплік, як вербальних, так і невербальних (кінематичних), останні з яких доступні для сприйняття винятково у прямому *face-to-face* контакті. Але завдяки магії літературної творчості і невичерпним ресурсам мовного кодування читачеві художнього тексту надається можливість здолати бар'єр опосередкованої, вербальної комунікації і поринути в уявний світ безпосереднього *face-to-face* контакту, “побачити” уявним зором нюанси жестової поведінки персонажів, збагнути психологічні колізії їх стосунків, змалювати їх емоційні портрети. Значною мірою це стає можливим завдяки вербалізації емотивної невербалістики, завдяки словесному втіленню кінематичних проявів емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса : От психолінгвістики к лінгвосинергетике / Владимир Григорьевич Борботько. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 288 с.

2. Колегаєва І. М., Попік І. П. Нарис про комунікативну вторинність і вторинний семіозис / І. М. Колегаєва, І. П. Попік // Записки з романо-германської філології. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Вип. 16. – Одеса : Фенікс, 2005. – С. 78–86.
3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / Михаил Васильевич Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
4. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение : [учебное пособие] / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
5. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Евгений Владимирович Сидоров. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 232 с.
6. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста / Юрий Александрович Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 186 с.
7. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Едиториал, УРСС, 2004. – 208 с.
8. Чернявская В. Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : [учебное пособие] / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 248 с.
9. Ducrot O. Dire et nes pas dire. Principes de sémantique linguistique / Oswald Ducrot. – P. : Hermann, 1972. – 283 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Brandon J. Defiance County / Joseph Brandon. – N. Y. : Pocket Star Books, 1996. – 370 p.
11. Lee H. To Kill a Mockingbird / Harper Lee. – N. Y. : Lippincott & Co, 1960. – 296 p.
12. Lindsey D. Mercy / David Lindsey. – N. Y. : Banton books, 1990. – 593 p.
13. Maugham S. Selected Short Stories / William Somerset Maugham. – М. : Менеджер, 2001. – 304 p.
14. Oates J. C. Them / Joyce Carol Oates. – N. Y. : Ballantine Books, 1969. – 478 p.
15. Wilde O. The Picture of Dorian Grey / Oscar Wilde. – М. : Foreign Language Publishing House, 1963. – 286 p.

*Дата надходження до редакції
25.10.2012*